

Švejkova každodennost

/Hledání interpretačního východiska/

Po tolika člancích, statích a knihách, které byly o Osudech dobrého vojáka Švejka napsány, se zdá zbytečné a skoro nemožné ještě něco na tu velikou hromadu přidat. Ale cítím nespokojenost: jako čtenář i jako jeden z těch, kdo do té hromady natrousili. Cítím nespokojenost nad tím, co bylo o Haškově Švejkovi řečeno a napsáno, ačkoli si znovu sednu k této knize nebo poslouchám Werichovo přepravění některých jejích kapitol. Je mi dobře se Švejkem - a právě toto základní dojem jako by se vytrácel anebo byl alespoň podstatně ochuzen v dosavadních reflexích nad možným smyslem Haškova textu.

Napadlo mi, zvláště po přečtení několika příspěvků k Haškovu padesátému roku, které velmi silně podtrhly destruktivní náboj Osud dobrého vojáka Švejka¹⁾, že vlastně všechno záleží na tom, odkud se díváme. Teprve "na smetišti epochy"²⁾ můžeme, jak se zdá, docenit pozitivní smysl Švejkovy hravé každodennosti, jak ji zjevuje především jeho řeč, zatímco z hlediska předpokládaného vyššího smyslu dějin Švejk jevil jako nesnesitelný žvanil, sabotér, ulejšák, přízpůsobek, skrčenec, zbabělec atp. Pokud ovšem nebyl vzat na milost jako reprezentant spontánního odporu lidových mas k válce, k rakouské monarchii, k hierarchii vládnoucích a první světovou válkou citelně ochuzených společenských hodnot. I v tomto druhém případě docházelo k podstatnému ochuzení, ne-li přímo k redukci na momenty ideologické. Pokud z perspektivy dějin mohl ve Švejkově každodennosti rozpoznat určitou protějšek vládnoucích poměrů a hodnot, přetrvávajících v jiné podobě daleko za rozpad habsburské monarchie, nemohl se však dost dobře vyrovnat s vlastní hodnotou kreativní³⁾, která ke Švejkově každodennosti neodmyslně přísluší a prostupuje jí na každém kroku. Švejkovy historky

nebyly přece napsány a nejsou čteny nebo poslouchány jen jako
 zesměšňující přízemní pendant k "velké" historii, nýbrž baví nás
 také tak, jak jsou, samy o sobě. Možná však, že přece jen spíše
 ve vztahu k dějinám i tam, kde nemají žádnou zjevnou ideovou funkci.

Dobry voják Švejk je nejenom vyděděnec dějin, ale také, hra-
 balovsky řečeno, pábitel na jejich smetišti. Význam obojího, toho
 pobytu "na smetišti epochy" i té potřeby "pábení" v každodennosti
 opuštěné vyšším smyslem dějin, se od doby Haškovy mnohonásobně u-
 mocnil. A spolu s tím se dostala do plného světla Švejkova ironic-
 ká hra nejenom "proti", ale též "o". I když je třeba hned dodat :
 základní smysl té Švejkovy /či Haškovy/ hry "o" , o možnost lidsky
 pobývat v nelidském, ten se nedá shrnout v rezultativní význam
 a zpřítomňuje se právě jen v energetických významech rozpoutané
 lovesné hry. Už v tom, jak nás ta hra baví /samozřejmě, jak nás
 baví v daných souvislostech, ne mimo ně! / může být pro nás založen
 "smysl", nepřicházející ovšem odněkud shora, ze sféry ideologie ,
 ale jen a jen z elementární lidské potřeby a schopnosti ~~takový~~ hravý
 smysl zakládat. Hrabalova poetika nám otevřela oči pro takový řád
 hodnot. Pro smysl, který se může nečekaně prokázat i ve hře s ba-
 liletou - v pocitu očištné katarze, uvolnění od toho, co je na dru-
 hé straně hry, od toho, co nemůžeme změnit, ale ani přijmout. Tedy
 přece jen význam - svobody v obklíčení.

Švejkova lhostejnost k dějinám , k politice, ke sféře tzv.
 vyšších ideálů, dostává tak své hlubší zdůvodnění. Není pouhým výra-
 zem negace. Znamená, že "smysl" je jinde ; to ano. Ale je také
 potřebná k tomu, aby prostor autentického, třeba jen ve hře hleda-
 ného lidského smyslu nezanikl v tísní doby.

Poznámky :

1/ Mám na mysli především článek Sylvie Richterové Jasnozřivý génius a jeho slepý prorok / Listy, roč. XIV, 1984, č. 3/.

Švejk je zde představen jako slepý prorok vesmíru donekonečna reflektované anonymní idiocie. Švejk je pro Richterovou pouhým zrcadlem, v němž se zračí a koncentruje rozpad smyslu dějin, individuální odpovědnosti, totožnosti subjektu a posléze i funkce řeči. Celý román je nazván "epopejí blbosti" a jeho autor přiřazen k linii velkých apokalyptiků moderní doby, Huxleye a Orwella.

V docela jiných relacích posuzuje destruktivní dosah Haškova vrcholného díla Jindřich Chaloupecký ve stati Podivný Hašek /Kritický sborník 1983, č. 2/. Hašek je mu "tragickým bardem evropského nihilismu dvacátého století". A vzhledem k takto vytčenému duchovnímu horizontu, určujícímu ^{významného proudu} ~~ráz~~ ~~epoxy~~ ~~epoxy~~ moderního umění /zoufalý humor pozdního dada a absurdity/, vystupuje Chaloupeckému také Haškovo dílo ve zcela určitém, po mém soudu jednostranném osvětlení.

2/ V tomto označení i v jeho dalším výkladu odkazují na známou stať Bohumila Hrabala Na struně mezi kolíbkou a rakví / Domácí úkoly, 1970/.

3/ To dokládá mimo jiné i moje vlastní zkušenost při pokusech o výklad Haškova díla ; "Uměleckou pravdivost Haškova Švejka" /1960/ jsem opravdu musel doplnit studií Hra s vyprávěním / In: Struktura a smysl literárního díla, 1966/. A vůbec se nedomnívám, že by tato korektura měla stačit.